

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu
Sotsioloogia ja infoteaduste eriala

Ingrid Saarepuu

**JAOTAVA ÕIGLUSE TAJUMINE EESTI ELANIKE SEAS NING SELLE SEOS
ERINEVATE SOTSIAALMAJANDUSLIKE TUNNUSTEGA**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ave Roots, Sotsioloogia PhD

Tartu 2021

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Ingrid Saarepuu

Abstract

Perceived distributive justice among Estonian citizens and its connection with different socio-economic characteristics

The aim of this study is to find out if and how the perception of distributive justice differs among the inhabitants of Estonia, to give an overview of the main differences between different groups and to estimate what could be possible reasons for them. Using the 2018 wave of the European Social Survey, it is analyzed how Estonian citizens perceive distributive justice and how the language they speak, age, gender, their feeling about the household's income and the type of organization they work at might affect their perceptions.

The questions that are posed in this thesis are:

1. What kind of dimensions form among the inhabitants of Estonia based on their attitudes regarding distributive justice?
2. How do attitudes towards justice differ among people with different socio-economic characteristics?

The findings indicate that there are clear distinctions between the social groups. The three groups that formed as a result of the factor analysis are as follows: the first group was formed based on a belief in justice, the second group consisted of beliefs against redistributive justice and the third group consisted of opinions that were in favor of egalitarianism. The regression analysis showed that education and feeling about household's income both predicted the factor score of all three factors, gender predicted the score of only the second factor, the organization type and language most often spoken at home were related only to the third factor score.

Keywords: perceived justice, welfare state, European Social Survey, Estonia, distributive justice

Sisukord

1. 6

1.1. 6

1.2. 7

1.3. 9

1.4. 11

1.5. 12

1.6. 13

2. 16

2.1. 16

2.2. 16

2.3. 16

3. 19

3.1. 19

3.2. 21

4. 24

5. 28

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks 32

Sissejuhatus

Riigis on oluline koht jaotaval õiglusel ning sellel, kuidas inividid seda tajuvad. Uuringud selle kohta, kuidas inimesed õiglust tajuvad, annavad ülevaate sellest, mida õiglusest arvatakse ning mis määran saab neid arvamusi laiendada üldsusele (Liebig ja Sauer, 2016). Õigluse uurimine on ka hea viis ühiskondlike murekohtade ja nende võimalike tekkepõhjuste leidmiseks ning seejärel lahenduste välja pakkumiseks, et minimeerida tajutud ebaõiglust riigis. Õigluse tajumist on autorile teadaolevalt Eestis uuritud vähe, samuti ei ole sel teemal lähiajal uuringuid tehtud, mistõttu on vajadus värskete analüüside järgi olemas.

Käesolevas töös uuritakse, millised on Eestis elavate inimeste arvamused õiglusest ning kuidas mõjutab neid arvamusi indiviidi positsioon sotsiaalses hierarhias. Töö on jaotatud kaheks osaks: esimeses osas selgitatakse õigluse mõistet ja sellega seonduvaid ühiskondlikke temaatikaid ja tendentse, teises osas kirjeldatakse valimit ja tunnuseid lähemalt, viiakse läbi nende analüüs ja tehakse kokkuvõte.

Töös kasutatakse andmete analüüsimiseks faktor- ja regressioonianalüüsi, mille abil on võimalik välja selgitada, millised õigluse tajumise dimensioonid Eestis erinevate õiglusega seotud arvamuste põhjal moodustuvad ning kuidas on nende dimensioonidega seotud valitud sotsiaaldemograafilised tunnused. Töös kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu 2018. aasta laine Eesti andmeid, kus sõltuvate tunnustena on välja valitud seitse õigluse teemalist väidet, ning vaadeldakse, mil määral vastaja nendega nõustub või ei nõustu. Nende tunnuste alusel moodustataksegi faktorid. Need tunnused annavad ka hea esmase ülevaate sellest, kuidas Eesti elanikud õiglust tajuvad, millised on need aspektid, millega kõige enam nõus ollakse ja mis võiks olla nende tulemuste põhjused.

1. Kirjanduse ülevaade

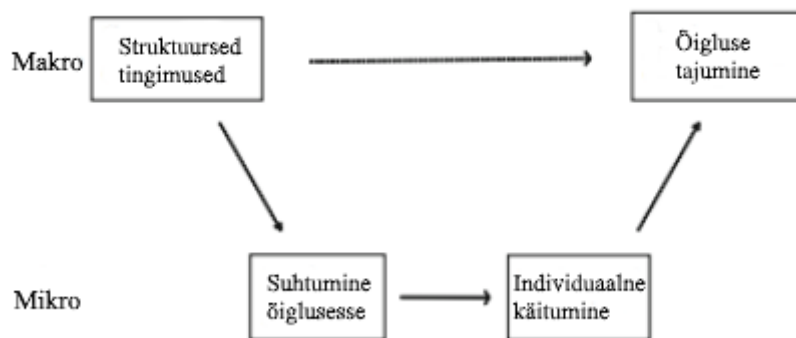
1.1. Õigluse mõiste

Mida ühiskonnas õiglaseks peetakse oleneb sellest, milline on iga ühiskonnaliikme arusaam õiglusest – sarnaste omaduste, sotsiaalse tausta ja elu jooksul kogetud elamustega inimestel kipuvad need arusaamad enamasti olema samasugused (Liebig ja Sauer, 2016). Seega on just samasuguste kogemuste põhjal domineerivatesse gruppidesse koondunud inimeste hinnangud õiglusele sageli need, mis mõjutavad hinnanguid ka ühiskondlikul tasandil. Tuuakse ka välja, et kui indiviid ei tähelda ühiskonnas üldse õiglust, võib see olla märk sellest, et ühiskonnaga ei olda rahul just sotsiaalse õigluse vaatenurgast (Paškov, 2011). Paškovi arvates tuleb õiglust uurides silmas pidada, et demokraatlikus ühiskonnas ei pruugi puudulik usk stratifikatsioonisüsteemi õiglusesse olla alati negatiivse tähendusega ning võib olla vaadeldav ka konstruktiivse kriitikana – demokraatlikus süsteemis kehtib ju eeldus, et rahvas on skeptiline ja kriitiline ühiskonna suhtes, kus nad elavad.

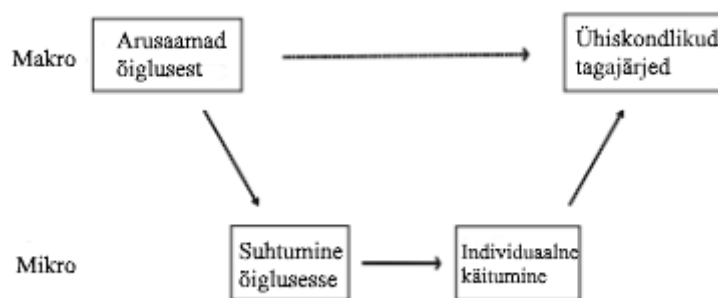
Selleks, et alal hoida enda arusaama maailmast kui õiglasest kohast, kiputakse süsteemi õiglasemaks ja võrdsemaks muutmise asemel tegema hoopis muutusi enda mõtlemises, et iga hinna eest alles hoida seda moonutatud pilti reaalsusest, mille põhjal maailm tundub õiglase ja hea kohana (Wakslak, Jost, Tyler ja Chen, 2007). Paškov (2011) toob välja, et see, kuidas indiviid tajub sotsiaalset õiglust võib olla mõjutatud üldistest diskursustest, mis ühiskonnas domineerivad ning mida poliitika loojad ja meedia üldsusele suunavad. Lucas (2013) leidis samuti, et indiviiditasandi hinnangud õiglusele ning isikliku õnnetunde ja heaolu indeksid võivad sõltuda makrotasandil olevatest õiglushinnangutest. Lisaks tähendab sünniloterii poolt paika pandud asukoht sotsiaalses hierarhias ja sellest tulenevalt indiviidist sõltumatu kuuluvus sotsiaalsetesse gruppidesse – olenemata sellest, kas indiviid on seda väärt või ära teeninud – sageli domineerivate gruppide liikmetele paremaid võimalusi kordaminekute ja heaolu saavutamiseks võrreldes alamalseisvate gruppidega (Costa-Lopes, Dovidio, Pereira, Jost, 2013).

Makro- ja mikrotasandile kantuna (joonised 1 ja 2) kujutab õigluse uurimine endast esmalt vaatlemist, kuidas mõjutavad indiviidi olukorda, eelistusi, uskumusi ja suhtumist

mikrotasandil sotsiaalsed struktuurid makrotasandil (makro→mikro), järgnevalt uurimist, millised indiviidide käitumismustrid on sellest mõjutatud (mikro→mikro) ning lõpuks kuidas uuritava sotsiaalse koosluse liikmete käitumine kujundab kollektiivseid või sotsiaalseid nähtusi (mikro→makro) (Liebig ja Sauer, 2016). Õigluse uurimist tuleb Liebigi ja Saueri arvates alustada makrotasandilt, et uurida olemasolevaid arusaamu õiglusest ühiskonnas, sest indiviidide suhtumist mõjutavadki needsamad olemasolevad jaotavad praktikad, sotsiaalsete koosluste liikmete suhtumised ja arvamused ning reeglid hüvede ja kohustuste jaotuseks.

Joonis 1. Õigus sotsiaalselt määratletud kollektiivse nähtusena (Liebig ja Sauer, 2016).

Joonis 2. Õigus sotsiaalse jõuna, mis mõjutab teisi kollektiivseid fenomene (Liebig ja Sauer, 2016).

1.2. Õigus ja sotsiaalne süsteem

Õigusriigi moodustavad kolm põhilist kriteeriumi (Koller, 1995, viidatud Liebig ja Sauer, 2016 kaudu):

1. Võrdne kohtlemine, ehk indiviide peaks kohtlema võrdselt ja samade kehtivate tingimustega.
2. Erapooletus, ehk inimestevahelisi huvide konflikte lahendades tuleks käituda vastavalt reeglitele, mis on erapooletud ning sobivad kõigile osapooltele.
3. Põhjendatud väidete läbivaatamine, ehk indiviide peaks kohtlema vastavalt sellele, mida nad väärivad.

Ümberjaotavat süsteemi ei peaks tajuma ainult ausa ja õiglasena – see peab olema tajutud ka õiguspärasena, mis tähendab, et inimesed ei saa pelgalt leppida olemasoleva süsteemiga, vaid peavad olema rahul ning pidama seda usaldusväärseks viisiks, mille abil hüvesid ühiskonnas jaotatakse (Roosmaa ja Plotnik, 2011). Turumajandusel põhinev ühiskond on Paškovi (2011) sõnul aga ebavõrdsust soodustav süsteem. Indiviidide madalat toetust vabaturule kajastas ka Roosmaa ja Plotniku (2011) läbi viidud analüüs, kus vaadeldi eesti rahva tõekspidamisi seoses jaotava õiglusega ning jõuti järeldusele, et indiviidid, kes kõige tõenäolisemalt toetavad ümberjaotuse meetmeid, hindavad valdavalt oma sotsiaalmajanduslikku enesehinnangut ning positsiooni madalamaks. Samas leidsid nad, et toetus vabaturule on üllatavalt madal ka nende seas, kes on *kõrgema* sotsiaalmajandusliku enesehinnangu ja positsiooniga, mis andis uurijatele mõista, et üldine suhtumine jaotavasse õiglusesse eesti rahva seas on pigem võrdõiglikku suunitlusega.

Uuringutes on leitud, et õigluse tajumine on otsustava tähendusega omadus määramaks muuhulgas inimeste rahulolu poliitika ja majandusega ja tuge olemasolevale ümberjagamissüsteemile (Paškov, 2011). Paškov leidis veel, et individuaalsed omakasu tunnusjooned, mis on mõjutatud indiviidi positsioonist sotsiaalses hierarhias, suunavad inimeste arusaamu ja vaateid – inimesed, kes on rohkem rahul enda elustandarditega ja kelle sissetulek on harvem ebapiisav, on suurema tõenäosusega sotsiaalse õigluse teemadel meelestatud positiivselt ja vähem kriitiliselt ning Costa-Lopese jt (2013) järgi on ka inimesed üldiselt tõenäolisemad õigustama ja ratsionaliseerima hetkeolukordi siis, kui nad tunnevad, et nad sõltuvad neist sotsiaalsetest, majanduslikest ja poliitilistest süsteemidest, mis neid ümbritsevad.

Paškov (2011) leidis samuti, et inimesed, kes saavad kasu mingisugusest sotsiaalsest süsteemist hindavad seda süsteemi kõrgemalt, kui need, kes ei saa kasu. Ebasoodsamates olukordades olevad sotsiaalsed grupid on Paškovi hinnangul suurema tõenäosusega puutunud isiklikult

kokku sotsiaalse ebavõrdsusega, mis Hegtvedti ja Isomi (2014) järgi mõjutab indiviidi suhtumist ja käitumist ning viib sotsiaalsete tagajärgedeni, mis omakorda võivad mõjutada organisatsioonide, institutsioonide või lausa kogu ühiskonna toimimist. On ka leitud, et parempoolse poliitika toetajad on vähem tõenäolised toetama võrdõiguslikke põhimõtteid võrreldes vasakpoolsete, tsentristlike või ebamääraste poliitiliste vaadetega inimestega (Roosmaa ja Plotnik, 2011). Küll aga tuleb seejuures tähele panna, et näiteks Kivistik (2007) tõi enda magistritöös välja, et nii noores demokraatias nagu Eesti sõltub poliitilise enesemääratluse tähendus rohkem sellest, milline on inimese hinnang süsteemile, ja vähem sellest, millised on tema ratsionaalsed kaalutlused või maailmavaatelised tõekspidamised.

1.3. Heaoluriik

Heaoluriik on “riik, kus on saavutatud kõrge elatustase ja kodanike sotsiaalne turvalisus” (EKSS, 2009). Heaoluriigi sekkumise kaudu saab kujundada hüvede ja kohustuste jagunemist ning struktuuri (Svallfors, 2003). Sachweh ja Olafsdottir (2010) leidsid, et on kindel kooskõla ükskõik millise heaoluriigi institutsionaalsel olukorral ja kodanike suhtumisel stratifikatsiooni olukorda. Kultuurilised faktorid nagu masside poliitikaelistused paistsid nende hinnangul samuti heaoluriigi arengus olulist rolli mängivat.

Kõrge töötuse tase päästab valla mõningaid muutusi avalikkuse suhtumises heaoluriiki. Üks põhjustest võib olla see, et töötus annab tänapäevastele tööstusriikidele selgema arusaama sellest, et nad on haavatavad riskide suhtes, mis ei ole nende võimuses kontrollida (Blekesaune ja Quadagno, 2003). Liberaalses režiimis kipuvad Svallforsi (2003) arvates teiste võimalike ebavõrdsuse ja konflikti allikate üle domineerima klassilõhed, sest turg on väga tugev jaotava konflikti tekitaja. Konservatiivsema režiimi puhul tekivad tugevad konfliktid aga “sees” ja “väljas” olijate vahel – need, kellel on hea koht tööturul versus need, kes on töötud, tööturuga väga vähe seotud või väikese jõudlusega. Svallfors leidis, et avalikus sektoris olevad naised ja erasektoris olevad mehed on aja möödudes aina tõenäolisemad võtma erinevaid seisukohti jaotuse, maksude ja avalike teenuste osas.

Roosmaa, van Oorschot ja Gelissen (2013) leidsid, et heaoluriigi halb võimekus postkommunistlikes ja liberaalsetes režiimides on risk heaolu legitiimsusele, kuid samas inimeste toetus riigi tugevale rollile heaolu võimaldamises oli autorite arvates märkimisväärselt

kõrge. Avalikkuse suhtumine heaoluriiki ei ole ainult indiviidi tasandi fenomen, vaid kollektiivne (Blekesaune ja Quadagno, 2003). Blekesaune ja Quadagno väidavad ka seda, et need, kes on heaoluriigi hüvede saajad või on olukorras, kus neil on oht muutuda nende hüvede saajaks, on tõenäolisemad olema positiivsema suhtumisega nendesse hüvedesse kui need, kel on väiksem tõenäosus neid saada. Ka Svallfors (1999) tõi välja, et kaasaegse kapitalistliku ühiskonna tingimustes on näiteks naised meestega võrreldes rohkem heaoluriigist sõltuvad ja seda nii töötajate, tasustamata hooldajatööd tegevate pereliikmetena kui ka riigilt toetuste saajatena. Svallforsi hinnangul on nii vanemad, madala haridusega inimesed kui naised teiste gruppidega võrreldes tõenäolisemad toetama heaoluriiki.

2008. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu laine andmete põhjal läbi viidud uuringus leiti, et Eestis tajuti heaoluriigi tagajärgi väga positiivselt (van Oorschot, Reeskens, Meuleman, 2012). Selle tulemuse põhjuseks peeti seda, et rahvas tajub võrreldes rohkem arenenud heaoluriikidega märkimisväärselt vähem ebamoraalseid tagajärgi heaolule. Van Oorschoti jt arvates on inimene, kes näeb heaoluriiki kui positiivsete sotsiaalsete muutuste tekitajat, järgmiste omadustega: ta saab toetusi ning on rahul enda sissetulekutega, tal on pigem vasakpoolne poliitiline hoiak, ta toetab võrdõiguslikkust, usaldab poliitilist süsteemi ja toetab üleüldiselt ka heaoluriiki. Negatiivsema hoiakuga on inimesed, kes arvavad, et suurem osa populatsioonist on heaolust sõltuvas situatsioonis ning ka need inimesed, kellel on pigem parempoolne poliitiline hoiak, kes ei toeta võrdõiguslikkust ning autoritaarset suhtumist, käivad tihemini kirikus ning eelistavad väikest valitsust ja neil on tugev negatiivne nägemus nendest, kes saavad sotsiaaltoetusi.

Riikides, kus on madalamad tasemed võrdõiguslikkuses, autoritaarsuses ning selles, kuidas tajutakse sotsiaaltoetuste koormust riigile, ollakse vähem religioossed ning riikides, kus on väiksem toetus laiale hulgale heaoluriigi kohustustele, tajutakse ka heaoluriigi negatiivseid tagajärgi vähem (van Oorschot, 2012). Positiivsete tagajärgede tajumine on Oorschoti leitud tulemuste järgi kõrgem riikides, kus laiem üldsus ei nõustu autoritaarse režiimi loogikaga ning kus populatsioon ei taju heaoluriigi kallidust, vaid vastupidi, arvavad, et makse võiks *tõsta* selleks, et kindlustada kulutusi sotsiaalsele heaolule. Van Oorschot jõudis veel järeldusele, et heaoluriik, mis kulutab rohkem, levitab ka rohkem enda sotsiaalset legitiimsust, stimuleerides inimestes pigem arvamust, et see teeb head tööd, kui et tekitab muresid selle mõju kohta majandusele ja moraalidele.

1.4. Ebavõrdsuse legitimeerimine

Ühiskondlikul tasandil kujundavad sotsiaalsete süsteemidega kõige tihedamalt seotud inimeste maailmavaateid psühholoogilised kalduvused kaitsta, tugevdada ja õigustada *status quo*'d (Costa-Lopes jt, 2013). Eelarvamusi üritatakse autorite hinnangul üldiselt maha suruda ühiskondlike normide ja isiklike standardite abil, mis püüdlevad eelarvamuste vastasuse poole, kuid sellegipoolest võib erapoolikus väljenduda siis, kui tekib õigustus, mis lubab indiviidil väljendada enda eelarvamusi seejärel tagajärgi tundmata. Seega leiab Costa-Lopes jt näitel diskrimineerimine aset siis, kui vastumeelne rassist saab õigustada enda negatiivset reaktsiooni kellegi suhtes mõne muu, rassist erineva faktoriga.

Sotsiaaldemograafilised tunnused nagu vanus, haridus ja sugu panevad paika inimese asetuse sotsiaalses hierarhias (Paškov, 2011). Selliste tunnuste põhjal diskrimineerimine toimub kõige suurema tõenäosusega siis, kui sotsiaalsed normid eelarvamuste või ebavõrdsuse vastu on nõrgad või lõdvenenud, kui juhtnöörid kohaseks käitumiseks on ebamäärased või täpsustamata või kui alus sotsiaalseks kriitikaks on ebamäärane (Costa-Lopes jt, 2013). Ülalmainitud tunnuste ebavõrdsusel põhinevad sotsiaalsed probleemid tekivad Hegtvedti ja Isomi (2014) arvates tingituna inimestevahelistest erinevustest ning ka sellest, kuidas inimesed tõlgendavad õiguslike reeglite rakendamist. Siiski peavad Howard ja Renfrow (2014) sugu ja rassi kategooriateks, mis võivad aja jooksul muutuda vähem olulisteks, kui nende näiline selgus, sotsiaalne tähendus ning materiaalsed seosed muutuvad – see tähendab, et soo ja rassiga seotud arusaamad võiksid ühel päeval muutuda kaasasündinud omadustest hoopis saavutatud omadusteks.

Habibov (2013) uuris 14 postsovietliku riigi rahvastiku suhtumist ümberjaotusse ning tõi välja, et kohe peale Nõukogude Liidu lagunemist tekkinud majandusliku šoki tõttu oli sissetulekute ebavõrdsus Eestis võrreldes teiste endiste Idabloki riikidega üks kõrgemaid (Gini koefitsient tõusis 40ni). Suurem osa uuringule vastanutest olid ka positiivselt meelestatud väite osas, et riik peaks olema tugevalt seotud rikaste ja vaeste vahelise lõhe vähendamisega ning tõstma sotsiaalse heaoluga seotud kulutusi. Samuti leiti kõigis riikides ja piirkondades, mida uuriti, et väga suur osa vastanuist toetas valitsuse aktiivset kaasamist rikaste ja vaeste vahelise lõhe vähendamisel, ning sotsiaalse heaolu programme nähti kõige olulisema võimalusena ebavõrdsuse vähendamiseks. Lipsmeyer ja Nordstromi (2003) andmetel on

postkommunistlikel riikidel välja kujunenud muster, kus valdavalt toetatakse kasvu heaolukulutustes.

Uurides seda, mille alusel inimesed otsustavad, millised inividid väärivad riigi toetust, leidis van Oorschot (2000), et peamiselt mängivad rolli viis aspekti:

1. Kontroll puuduse (ingl. k *neediness*) üle
2. Puuduse tase - inimesi, kellel on suurem kitsikus, nähakse rohkem väärivana
3. Identiteet - kitsikuses inimesi, kes on 'meile' lähemal, nähakse rohkem väärivana
4. Suhtumine - rohkem väärivad need, kes on meeldivad ja tänulikud
5. Vastastikkus - rohkem väärivad need, kes on varasemalt midagi panustanud, et see toetus ära teenida

Autor leidis veel, et pisut kriitilised on nende aspektide suhtes naised, kuid kõige kriitilisemad on vanemad inimesed ja inimesed, kellel on madal haridustase. Selle põhjuseks võib olla nende gruppide asetus riskantses sotsiaalses situatsioonis, mille tõttu võivad nad ise tulevikus neid toetusi vajada.

Van Oorschot (2006) leidis ka, et riikides, kus riiklikud ressursid sotsiaalseks kaitseks on madalad, näiteks Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, kipuvad inimesed väärimise tingimuste kontekstis pisut suuremal määral eristama end ja "teisi", et säilitada neid väheseidki ressursse enda jaoks. Ta tõi veel välja andmed aastaist 1999 ja 2000, mille põhjal leiti, et solidaarsus on kõige kõrgem vanade inimeste suhtes, siis haigete ja puuetega inimeste suhtes, siis töötute suhtes ja kõige väiksem immigrantide suhtes. Negatiivse suhtumise *tagajärjed* on immigrantide suhtes ka kõige tugevamad – neid asetatakse toetuse väärimise üle otsustades kitsikuses olevate inimeste hierarhias kõige madalamale, sest tuntakse, et nad ei täida eelmises lõigus mainitud vastastikkuse aspekti.

1.5. Varasemad uuringud Eestis

1991. aastal toimunud suur ühiskonnamuutus, mis leidis aset peale Nõukogude Liidu lagunemist ning iseseisvuse saavutamist, tähendas Eesti jaoks ka fundamentaalset muutust selles, kuidas kujutatakse ette jaotavat õiglust (Roosmaa ja Plotnik, 2011). Paškovi (2011)

hinnangul kipub üldsus arvama, et stratifikatsioonisüsteem eesti ühiskonnas ei ole õiglane. Sellised arusaamad õiglusest on aga märk, et eestlased on kriitilise pilguga suhtunud sellesse, kuidas töötab ümberjaotav mehhanism. Suur inimeste hulk, kes seda mehhanismi ebaõiglaseks peavad, annab alust uskuda, et stratifikatsioonisüsteemil on tõsiseid probleeme seaduspärasusega (Paškov, 2011).

Paljude mitte-eestlaste sotsiaalne staatus võrreldes eestlaste omaga vähenes uues süsteemis ning nende vajadus valitsuse poolt tagatud ümberjagamisele oli seega kõrgem, mis tähendas nende suuremat poolehoidu võrdõiguslikele põhimõtetele võrreldes eestlastega (Roosmaa ja Plotnik, 2011). Võiks eeldada, et vähemusgrupid toetavad ümberjaotamist rohkem võrreldes turu poolt reguleeritud jaotusega, sest peale Nõukogude Liidu lagunemist leidsid Eestis elavad venelased ning vene keelt kõnelevad inimesed end täiesti uuest olukorrast, kus neil oli keeruline kohaneda, sest paljud ei kõnelenud eesti keelt ning neil ei olnud eesti kodakondsust (Roosmaa ja Plotnik, 2011).

Paškov (2011) leidis, et õigluse puhul mängivad Eestis suurt rolli poliitilised ja ideoloogilised väärtused – parempoolsete ja mitte-võrdõiguslike väärtustega inimesed on tõenäolisemad positiivselt tajuma Eesti ühiskonna sotsiaalset õiglust. Roosmaa ja Plotniku (2011) analüüsi andmetel teenisid vanalt režiimilt uuele üle mineku ajal kõige rohkem kasu need, kes olid noored, kõrge haridusega, meessoost, eestlased ja poliitiliselt aktiivsed. Needsamad inimesed pidasid ka stratifikatsioonisüsteemi kõige õiglasemaks (Paškov, 2011). Soo ja rahvuse puhul ilmnes Roosmaa ja Plotniku (2011) andmetel, et nii naised kui mitte-eestlased eelistasid ümberjaotust vabaturule, kuid erinevused teiste gruppidega ei olnud eriti suured – umbes pooled eestlased ning üle 40% meestest toetasid samuti ümberjaotuse meetmeid ning toetus vabaturule oli mõõdukas.

1.6. Probleemiseade ja uurimisküsimused

Õigluse tajumist käsitlevad uuringud annavad ülevaate sellest, mida inividid õiglusest arvavad ning mis määrani saab neid arvamusi ka ühiskonna tasandile laiendada, samuti saab leitud andmete põhjal uurida seoseid õigluse tajumise ja poliitilise käitumise ning ka ühiskonna struktuuri vahel (Liebig ja Sauer, 2016). Seega on ühiskonnas õigluse tajumise uurimine

oluline, et näha, milline on indiviidide suhtumine ümbritsevasse maailma ning saada selgust kuidas mõjutab indiviidi arvamus ühiskonnas levivaid arvamusi ja vastupidi.

Mõjutavate faktoritena saab välja tuua soolised, kultuurilised (nt kodus enim kõneldav keel) ja vanuselised erinevused, mis mängivad rolli selles, kuidas inimene kogeb ja tõlgendab õiglust. Samuti tasub uurida omadusi, mis mõjutavad inimese paiknevust sotsiaalses hierarhias – milline on indiviidi hinnang ta leibkonna sissetulekule ja mis tüüpi organisatsioonis on ta töötanud. Roosmaa ja Plotniku (2011) artiklist selgus näiteks, et taasiseseisvumisest tingitud sotsiaalsest ümberstruktureerimisest oli kõige tõenäolisem kasu lõigata eelkõige noortel, eestlastel ja meestel. Svallfors (1999) leidis veel, et naised ja vanemad inimesed on ühed neist, kes on rohkem tõenäolised toetama heaoluriiki võrreldes teiste gruppidega, samuti on tema hinnangul mõjus omadus see, mis positsioonil on inimene tööturul. Näiteks madalama palga ja prestiižiga amet mõjutab otseselt inimese majanduslikku situatsiooni ning seega ka seda, milliseid ümberjaotavaid meetmeid see inimene õiglaseks peab. Seega on oluline õigluse teemat uurides jälgida ka seda, kuidas mõjutavad hinnang leibkonna sissetulekule ja organisatsiooni tüüp, kus inimene töötab seda, mida peetakse õiglaseks ja mida mitte.

Õigluse tajumist uurides on muuhulgas tarvis pöörata tähelepanu ka sotsiaalses hierarhias madalamal seisvatele gruppidele, kus viibivad indiviidid jäävad sageli enda seisukohtadega tagaplaanile ning ei pruugi olla ühiskonnas suurte otsuste tegemisel piisavalt esindatud – näiteks soo, lühikese haridustee, madala sissetuleku või kõrge vanuse tõttu. Seda väidet toetab ka Paškovi (2011) artikkel, kus on välja toodud näiteks vähemusgruppide suurem tõenäosus kokku puutuda sotsiaalse ebavõrdsusega, mis võib omakorda viia ka suurema rahulolematuseni ühiskonnas oleva õigluse vastu, samas kui inimesed, kes puutuvad pigem harva ebavõrdsusega kokku näevad ka ühiskonda õiglasemana. Kivistik (2007) toob aga kontrastina välja, et näiteks rahvusliku kuuluvuse mõju on aja jooksul ideoloogilise enesemääratluse puhul vähenenud. See tõstatab küsimuse, millised sotsiaaldemograafilised tunnused on hetkel veel mõjusad ning mil moel need omadused mõjutavad indiviidi hinnanguid õiglusele.

Käesolevas töös esitatud jaotavat õiglust käsitlevate teemade ülevaate põhjal võiks eeldada, et ümberjaotavat õiglust toetavad enim sellised inimesed, kes oma sotsiaalmajandusliku olukorra ja ühiskondlikus hierarhias oleva positsiooni tõttu sõltuvad enim heaoluriigi toetusest. Seega peaks selline grupp koosnema inimestest, kelle hinnang enda sissetulekule on kehv, kes on riigis mingil moel vähemuses ja/või kellel on põhjust eeldada, et neil on vaja tulevikus

heaoluriigi hüvedest osa saada (Blekesaune ja Quadagno, 2003; van Oorschot, 2000). Erinevalt tegeliku ebavõrdsuse teemast ei ole ebavõrdsuse tajumist Eestis kuigi palju uuritud – viimane autorile teadaolev uuring on Ellu Saare kogumikus leiduv ning avaldatud aastal 2011, kusjuures seal kasutatud andmed on kogutud kõige hiljemalt 2005ndal aastal, mis tähendab, et uuemad andmed oleks kindlasti kasulikud, et näha kas ja kuidas on õigluse tajumine aastate jooksul muutunud.

Töös otsitakse vastust kahele uurimisküsimusele:

1. Millised dimensioonid moodustuvad vastavalt jaotavale õiglusele antud hinnangutele Eesti elanike hulgas?
2. Kuidas erinevad õiglusele antud hinnangud sotsiaalmajanduslike tunnuste lõikes?

2. Meetod

2.1. Analüüsimeetodid

Andmete analüüsimiseks kasutatakse faktor- ja regressioonanalüüse, et moodustada valitud sõltuvate tunnuste alusel dimensioonid ning näha, kuidas prognoosivad moodustunud faktorite väärtust kodus sagedamini räägitav keel, sugu ja vanus, samuti ka indiviidi hinnang leibkonna toimetulekule ning see, millist tüüpi organisatsioonis ta töötab/töötas. Tõlgenduste tegemisel kasutatakse 95% usaldusnivood.

2.2. Andmete kirjeldus

Töös kasutatakse kvantitatiivseid meetodeid, et uurida Euroopa sotsiaaluuringu 9. laine Eesti andmestikku. Andmete analüüsiks kasutatakse programmi R. Andmed on kogutud 2018. aastal ning kokku on valimis 1758 indiviidi. 44% vastanutest olid mehed ning 56% vastanutest naised. Keskmine vanus valimis on 52 eluaastat, kõige noorem vastaja on 15-aastane ja kõige vanem 90-aastane. Koolis läbitud õppeaastaid on keskmiselt 13, kõige lühem koolitee on 4 aastat, kõige pikem 30 aastat. Valimist 74% on esimese koduse keelena eesti keelt kõnelevad inimesed, 26% kõneleb esimese koduse keelena vene keelt.

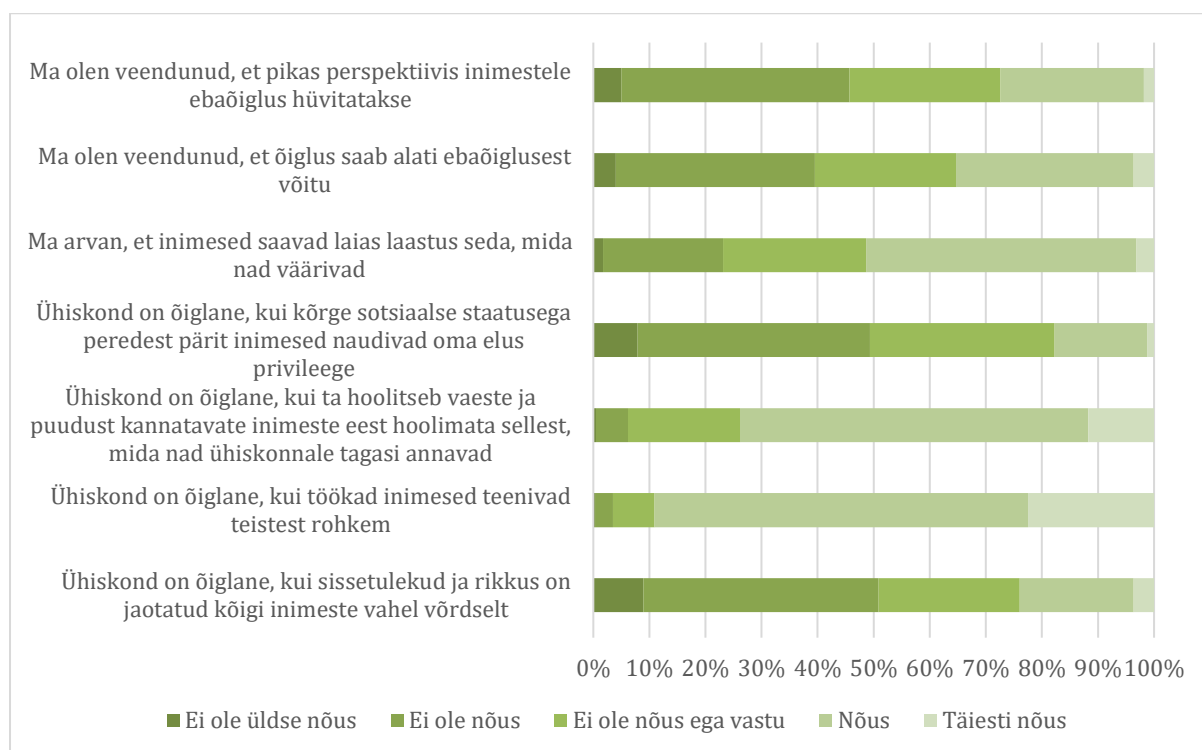
2.3. Tunnuste kirjeldus

Analüüsiks kasutatakse seitset tunnust, mis näitavad suhtumist õiglusesse ja mille abil tehakse selgeks mil määral vastaja nõustub või ei nõustu järgmiste väidetega:

1. Ühiskond on õiglane, kui sissetulekud ja rikkus on jaotatud kõigi inimeste vahel võrdselt.
2. Ühiskond on õiglane, kui töökad inimesed teenivad teistest rohkem.
3. Ühiskond on õiglane, kui ta hoolitseb vaeste ja puudust kannatavate inimeste eest hoolimata sellest, mida nad ühiskonnale tagasi annavad.

4. Ühiskond on õiglane, kui kõrge sotsiaalse staatusega peredest pärit inimesed naudivad oma elus privileege.
5. Ma arvan, et inimesed saavad laias laastus seda, mida nad väärivad.
6. Ma olen veendunud, et õiglus saab alati ebaõiglusest võitu.
7. Ma olen veendunud, et pikas perspektiivis inimestele ebaõiglus hüvitatakse.

Valitud tunnused peaks andma hea ülevaate sellest, kuidas Eesti elanikud tajuvad jaotavat õiglust ning milliste õiglust puudutavate aspektidega nad enim nõustuvad ja millistega mitte. Tunnuseid mõõdetakse skaalal, kus väärtus “5” on “Ei ole üldse nõus” ning väärtus “1” on “Olen täiesti nõus”. Tulemuste selgema tõlgendamise huvides kodeeriti skaala vastupidiseks, nii et edaspidi väärtus “1” on „Ei ole üldse nõus” ja väärtus “5” on “Olen täiesti nõus”. Tunnuste jaotused esitatakse järgnevalt ka tulpdiagrammina:

Joonis 3: Õigluse teemaliste tunnuste jaotused

Sõltumatute tunnuste abil tehakse selgeks, kuidas on valitud tunnused seotud faktorskooride suurusega. Õigluse tajumise uurimiseks kasutatakse käesolevas töös sotsiaaldemograafilisi tunnuseid, mis annavad aimu inimese sotsiaalsest staatusest: sugu, vanus, kodus räägitav keel, haridusaastate pikkus, hinnang leibkonna toimetulekule ning organisatsiooni tüüp, kus indiviid

töötab või töötas. Selle abil on võimalik paremini paika panna, milline on indiviidi sotsiaalne staatus ning prognoosida, kuidas see mõjutab tema hinnanguid õiglusele.

Töös käsitletakse keele tunnuse puhul ainult eesti ja vene keelt kõnelevate inimeste hinnanguid õiglusele, et saada ülevaade Eesti kahe suurima keelegrupi võimalikest erinevustest. Samuti on indiviide, kes kodus mõnd teist keelt räägivad, valimis liiga vähe, et nende hinnangute põhjal saaks teha usaldusväärseid järeldusi ja üldistusi.

Organisatsiooni tüüpide uurimiseks on esitatud küsimus “millist tüüpi organisatsioonis Te töötate/töötasite?”, mille võimalikud vastusevariandid on järgmised: riigiasutus või kohalik omavalitsus (20% indiviididest), muu avalik sektor (näiteks haridus, tervishoid) (6%), riigi omandis olev ettevõtte (5%), eraettevõtte (65%) ning indiviid on ise endale tööandja (3%). Vähesed indiviidid arvu tõttu jäeti kategooria “Muu” analüüsist välja.

Leibkonna toimetulekule antud hinnangute uurimiseks küsiti “milline järgnevatest kirjeldustest vastab Teie arvates kõige paremini Teie leibkonna praegusele sissetulekute tasemele?”, võimalikud vastusevariandid on järgmised: elan/elame mugavalt praeguse sissetuleku juures (15% indiviididest), saame hakkama praeguse sissetuleku juures (61%), praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada (20%), praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada (4%).

3. Tulemused

3.1. Faktoranalüüs

Faktoranalüüs võimaldab esile tuua tunnuste omavahelisi seoseid neid mõjutavate varjatud ehk latentsete tunnuste kaudu, tekitades uue, väiksema komplekti muutujaid (Tooding, 2015). Faktoranalüüsi puhul osutus käesolevas töös faktorite sisulisest tõlgendusest lähtuvalt kõige sobivamaks moodustada kolm faktorit. Selleks kasutati eksploratiivset faktoranalüüsi, täpsemalt peatelgede meetodit. Mudeli pööramiseks kasutati varimaks-pööret. Faktoritele on pandud selguse huvides nende koosseisu järgi kokkuvõtlikud pealkirjad. Analüüsi jaoks olulised tulemused (faktorlaadungite väärtus üle 0,2) on tabelis tehtud rasvaseks.

Faktorite ja tunnuste seosed on tabel 4 põhjal järgnevad:

Õiglusesse uskumine: Ses faktor toob välja hoiakud, et inimesed saavad laias laastus seda, mida nad väärivad, et õiglus saab alati ebaõiglusest võitu ning et pikas perspektiivis inimestele ebaõiglus hüvitatakse.

Ümberjaotuse vastased hoiakud: See faktor peegeldab hoiakuid, et ühiskond on õiglane, kui töökad inimesed teenivad teistest rohkem, kuid mitte siis, kui sissetulekud ja rikkus on jaotatud kõigi inimeste vahel võrdselt.

Võrdõiguslik suhtumine: See faktor sisaldab endas hoiakuid, et ühiskond on õiglane, kui ühiskond hoolitseb vaeste ja puudust kannatavate inimeste eest hoolimata sellest, mida nad ühiskonnale tagasi annavad, samuti et ühiskond on õiglane, kui sissetulekud ja rikkus on jaotatud kõigi inimeste vahel võrdselt, kuid mitte siis, kui kõrge sotsiaalse staatusega peredest pärit inimesed nadivad oma elus privileege.

Tunnuse suur **kommunaliteet** on Toodingu (2015) järgi miski, mis annab tunnistust hea kirjeldusvõimega faktorite komplektist mingi vaadeldava mõõdetud tunnuse seisukohalt. Tabel 5. järgi on õigluse tunnuste kommunaliteetid võrdlemisi madalad, erandiks väide „ma olen veendunud, et õiglus saab alati ebaõiglusest võitu“, mille kommunaliteet on teistega võrreldes

kõige kõrgem. See tähendab, et töös leitavad tulemused võivad anda küll õigluse tajumise osas õige suunitluse ja teemast esmase ülevaate, kuid ei ole kõige kõrgema kirjeldusvõimega ning seega ei anna alg tunnustes sisalduvat infot kõige paremini edasi.

Omapäraelemendid on mudeli komponendid, mis väljendavad seda osa iga tunnuse korral, mis jääb ühisfaktorite poolt kirjeldamata, mistõttu neid võib tõlgendada ka jäägi või esituse veana (Tooding, 2015). Kuna eesmärk peaks siinkohal olema vastupidiselt kommunaliteetidele hoopis nullilähedane tulemus, on selge, et valitud tunnuste puhul on tulemused pisut liiga kõrged ning näitavad samuti, et tunnuste kirjeldusvõime ei ole kõige parem. Faktormudeli kirjeldusaste, mis „mõõdab faktori poolt kirjeldatud osa tunnuse summaarsest dispersioonist“ (Tooding, 2015) on kokku 31%.

Tabel 4. *Õiglushinnangute alusel tuletatud faktorlaadungid; varimaks meetodil pööratud mudel.*

	Õiglusesse uskumine	Ümberjaotuse vastased hoiakud	Võrdõiguslik suhtumine	Kommunaliteetid	Omapäraelemendid
Ühiskond on õiglane, kui sissetulekud ja rikkus on jaotatud kõigi inimeste vahel võrdselt.	0,12	-0,23	0,21	0,11	0,89
Ühiskond on õiglane, kui töökad inimesed teenivad teistest rohkem.	0,03	0,62	0,10	0,40	0,60
Ühiskond on õiglane, kui ta hoolitseb vaeste ja puudust kannatavate inimeste eest hoolimata sellest, mida nad ühiskonnale tagasi annavad.	0,04	0,13	0,32	0,12	0,88
Ühiskond on õiglane, kui kõrge sotsiaalse staatusega peredest pärit inimesed naudivad oma elus privileege.	0,18	0,09	-0,26	0,11	0,89
Ma arvan, et inimesed saavad laias laastus seda, mida nad väärivad.	0,51	0,06	-0,14	0,29	0,71
Ma olen veendunud, et õiglus saab alati ebaõiglusest võitu.	0,82	-0,07	0,09	0,68	0,32
Ma olen veendunud, et pikas perspektiivis inimestele ebaõiglus hüvitatakse.	0,66	-0,08	0,06	0,45	0,55
Kirjeldusaste	20%	7%	4%		

3.2. Regressioonanalüüs

Lineaarne regressioonanalüüs aitab siinkohal prognoosida, kuidas keelekasutus, sugu, vanus, hinnang leibkonna toimetulekule ja organisatsiooni tüüp, kus indiviid töötab/töötas, on seotud faktorskoori väärtusega. Regressioonikordaja näitab argumenttunnuse seose tugevust sõltuva tunnusega. Tunnuse taustakategooria regressioonikordaja on alati 0 ja sellele vastavad inividid on argumenttunnuse mõju arvestuse aluseks (Tooding, 2015).

Positiivne skoor keelekasutuse juures tähendab seda, et eestlaste faktorskoor on regressioonikoefitsiendi võrra keskmiselt kõrgem kui venekeelsetel inimestel, positiivne skoor soo tunnuse juures näitab, et naiste faktorskoor on regressioonikoefitsiendi võrra keskmiselt kõrgem kui meestel. Vanuse puhul näitab positiivne skoor seda, et iga lisanduva eluaastaga kasvab faktorskoor keskmiselt regressioonikoefitsiendi võrra. Leibkonna toimetulekule antud hinnangu puhul võrreldakse teisi gruppe nendega, kes tunnevad end praeguse sissetuleku juures mugavalt, organisatsiooni tüübi puhul võrreldakse teisi gruppe eraettevõtetes töötavate inimestega.

Esimese faktori (õiglusesse uskumine) skooridega on statistiliselt olulisel määral seotud leibkonna toimetulekule antud hinnangud ning haridusaastate tunnused (tabel 5). See tähendab, et muude tunnuste samaks jäädes käesoleva mudeli korral on mugavalt sissetuleku juures ära elavate inimestega võrreldes on neil inivididel, kellel on sissetulekuga raske hakkama saada faktori keskmine 0,37 ühiku võrra väiksem, neil, kes saavad hakkama sissetuleku juures, on faktori keskmine 0,16 ühiku võrra väiksem ning neil, kel on väga raske hakkama saada, on faktori keskmine 0,25 ühiku võrra väiksem. Haridustee kasvades aasta võrra langeb keskmine faktorskoor 0,01 ühiku võrra.

Teise faktori (ümberjaotuse vastased hoiakud) skoorid on statistiliselt olulisel määral seotud soo ja haridusaastate tunnusega ning toimetuleku hinnanguga “väga raske”. See tähendab, et muude tunnuste samaks jäädes antud mudeli korral on naistel faktori keskmine meestega võrreldes 0,17 ühiku võrra väiksem. Haridustee pikenedes ühe aasta võrra kasvab keskmine faktorskoor 0,02 ühiku võrra. Sissetuleku juures mugavalt hakkama saavate inimestega võrreldes on faktori keskmine 0,27 ühiku võrra väiksem neil, kellel on väga raske sissetuleku juures hakkama saada.

Kolmanda faktori (võrdõiguslikkus) skoorid on statistiliselt olulisel määral seotud keele, vanuse ja leibkonna toimetuleku tunnustega, samuti organisatsiooni tüüpidest kategooriatega “muu avalik” ning “riigiomandis”. Selgus, et vene keelt kõnelevatel inimestel on võrreldes eesti keelt kõnelevate inimestega faktori keskmine 0,13 ühiku võrra kõrgem. Vanuse kasvades 10 aasta võrra kasvab faktori keskmine 0,02 ühiku võrra. Haridustee pikenedes aasta võrra langeb faktori keskmine 0,01 ühiku võrra. Võrreldes nendega, kes elavad praeguse sissetuleku juures mugavalt ära, on 0,11 ühiku võrra kõrgem faktori keskmine neil, kel on rahaliselt raske, neil kel on väga raske on faktori keskmine 0,19 ühiku võrra kõrgem ning neil, kes saavad hakkama, on faktori keskmine 0,07 ühiku võrra kõrgem. Eraettevõttes töötavate inimestega võrreldes on mujal avalikus sektoris töötavatel inimestel faktori keskmine 0,13 ühiku võrra kõrgem, riigiomandis töötavatel inimestel on 0,11 ühiku võrra madalam faktori keskmine.

Tabel 5. Regressioonikoefitsiendid ja standardvead.

	Õiglusesse uskumise faktor	Standardviga	Ümberjaotuse vastaste hoiakute faktor	Standardviga	Võrdõiguslik kuse faktor	Standardviga
Vabaliige	0,29 *	0,13	-0,20 *	0,10	-0,10	0,07
Keel (Vene)	0,03	0,05	0,004	0,03	0,13 ***	0,03
Sugu (Naine)	0,02	0,04	-0,17 ***	0,03	-0,01	0,02
Vanus	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002 ***	0,001
Hinnang leibkonna toimetulekule (Saab hakkama)	-0,16 **	0,06	-0,04	0,04	0,07*	0,03
Hinnang leibkonna toimetulekule (Raske)	-0,37***	0,07	-0,07	0,05	0,11**	0,04
Hinnang leibkonna toimetulekule (Väga raske)	-0,25 *	0,12	-0,27 **	0,09	0,19 **	0,06
Haridusaastad	-0,01 *	0,01	0,02 ***	0,004	-0,01 **	0,003
Organisatsiooni tüüp (Ise enda tööandja)	0,01	0,12	0,15 .	0,09	0,04	0,06
Organisatsiooni tüüp (Muu avalik)	-0,05	0,09	-0,01	0,07	0,13 *	0,05
Organisatsiooni tüüp (Riigiasutus)	-0,03	0,06	-0,02	0,04	0,01	0,03
Organisatsiooni tüüp (Riigiomandis)	0,04	0,09	-0,05	0,07	-0,11*	0,05

Olulisuse nivood:

*** - 0,001

** - 0,01

* - 0,05

. - 0,1

4. Arutelu

Töö alguses tõi autor välja kaks uurimisküsimust, millele oli tarvis vastused leida. Esimene neist oli: „millised dimensioonid moodustuvad Eesti elanike hulgas vastavalt jaotavale õiglusele antud hinnangutele?“ Faktoranalüüsi abil moodustati kolm faktorit, mis andsid kokkuvõtliku ülevaate sellest, millised õiglust puudutavad hoiakud kokku koonduvad. Esimene faktor koondas õiglusesse uskumist väljendavad väited, mis olid seotud väärimise, õigluse võidu ja ebaõigluse hüvitamisega. Teine faktor koondas ümberjaotuse vastaseid hoiakuid kajastavad väited – ollakse nõus töökate inimeste rohkem teenimise väitega, kuid ei nõustunud sissetulekute ja rikkuse võrdse jaotuse kohta käiva väitega. Kolmas faktor koondas võrdõiguslikke hoiakuid kajastavad väited – nõustuti vaeste ja puudust kannatavate eest hoolitsemise ja võrdse jaotuse tunnustega, kuid ei nõustunud privileegide nautimise kohta käiva väitega. Faktorid on sisuliselt üsna erinevad, kõige sarnasemateks võib õiglusesse suhtumise osas pidada esimest ja kolmandat faktorit, kus olid kummaski suurimad skoorid väidetel, mis suhtusid ümberjagamisse siiski positiivselt, teises faktoris aga kontrastina oli skooride põhjal suhtumine pigem ümberjagamise vastane.

Teine esitatud küsimus oli: „kuidas erinevad õiglusele antud hinnangud sotsiaalmajanduslike tunnuste lõikes?“ Esimese, õiglusesse uskumise faktori puhul tekkisid erisused leibkonna toimetulekule antud hinnangute põhjal. Need, kes elavad mugavalt ära, on teistega võrreldes (need, kel on raske, väga raske ja need kes saavad hakkama) kõrgema faktorskooriga – see tähendab, et mugavalt ära elavate inimeste gruppi kuuluvatel inimestel on teistega võrreldes õiglusesse suurem usk. Esimeses faktoris on ka haridusteel suurem mõju sellele, kas inimene usub õiglusesse või mitte. Käesoleval juhul usutakse õiglusesse seda rohkem, mida lühem on haridustee. Siinkohal peab märkima, et toimetulekule antav hinnang on subjektiivne ning ei pruugi realistlikult määratleda seda, kui suur on inimese sissetulek ning millisesse neist neljast grupist ta kuuluks objektiivsete näitajate järgi vaadeldes. Sellegipoolest tuleb eeldada, et inimesed, kes on märkinud, et nad elavad praeguse sissetuleku juures mugavalt ära, on ka majanduslikult enesekindlamad ning ei tunne kuigi suurt muret enda sissetuleku pärast. Seda arvesse võttes on ehk pisut kummaline, et sarnaste hinnangutega õiglusele on inimesed, kelle haridustee on pigem lühemapoolne. Töö alguses toodi välja, et see milline on inimese positsioon sotsiaalses hierarhias, paneb paika selle, milline on tema arusaam õiglusest (Liebig ja Sauer, 2016). Sotsiaalsest süsteemist kasu saamine (nt heal majanduslikul järjel olemisega) võib Paškovi (2011) hinnangul veelgi mõjutada indiviidi arusaama ja ka arvamust süsteemist

ning panna teda süsteemi kõrgemalt hindama võrreldes nendega, kes süsteemist kasu ei teeni. Ka Costa-Lopese jt (1999) arvates on suurem rahulolu elustandarditega ning harvem ebapiisav sissetulek olulised tegurid selleks, et inimene oleks sotsiaalse õigluse teemadel positiivselt meelestatud. Seega tajuvad need vastajad, kelle esimese faktori skoor on õigluse hinnangute põhjal on kõrge, enda majandusliku järje tõttu riigis kehtivat ümberjagamissüsteemi küllaltki positiivselt.

Teise faktori poolt peegeldatud ümberjaotuse vastaste õiglushinnangute puhul erinesid naiste ja meeste väärtused – naiste faktorskoor oli meestega võrreldes madalam, samuti olid neil, kelle hinnang leibkonna toimetulekule oli „väga raske“ madalamad skoorid võrreldes nendega, kes elavad mugavalt ära. Faktorskoor oli kõrgem pikema haridustega inimestel. Seega on ümberjaotuse vastased hoiakud meestel, neil, kes elavad praeguse sissetuleku juures mugavalt ära ning pikema haridustega inimestel. Sellised omadused viitavad üsna heale positsioonile sotsiaalses hierarhias ning garanteerivad neile inimestele ka paremaid võimalusi kordaminekute ja heaolu saavutamiseks (Costa-Lopes jt, 2013). Samuti kattuvad teise faktori suhtes suure mõjuga sotsiaaldemograafilised tunnused (sugu ja haridustase) ka nende omadustega, mis peale Nõukogude Liidu lagunemist teatud inimestel kõige rohkem režiimimuutusest kasu teenida võimaldasid – meheks olemine ning kõrgem haridustase (Roosmaa ja Plotnik, 2011), mis annab aimdust, et need omadused on ka tänapäeval kasu teenimiseks olulised. Ümberjaotuse vastaste hoiakute põhjuseks võib pidada nende inimeste vähest kokkupuudet ühiskonnas haavatavas positsioonis olemisega, mis on Paškovi (2011) leitud tulemuste põhjal ebasoodsamates tingimustes olevate gruppide jaoks tunduvalt sagedasem nähtus. Ühiskonnas vähem haavatavas positsioonis olemine tähendab ka seda, et neil inimestel ei ole vajadust riigi poolt pakutavate hüvede järele ning nad ka ei muretse, et neil võiks neid hüvesid kunagi vaja minna. See on kontrastne võrreldes nendega, kellel on suurem vajadus riigi hüvede järgi ning kes on selle võrra ka tõenäolisemad olema neisse hüvedesse positiivsema suhtumisega (Blekesaune ja Quadagno, 2003).

Kolmandas, võrdõiguslikkuse faktoril olid kõrgemad skoorid venelastel, vanematel inimestel, neil, kelle hinnang toimetulekule oli „saab hakkama“, ning neil, kes töötavad avalikus sektoris (näiteks hariduses või tervishoius). Madalamad skoorid olid neil, kes töötavad riigiomandis olevas asutuses ning faktorile avaldab mõju ka lühike haridustee. Järelikult on nende inimeste positsioon sotsiaalses hierarhias pigem madalam ning seega on ka nende suhtumine õiglusesse sellest mõjutatud. Võrdõigusliku suunitlusega hoiakud võivad tähendada seda, et neil inimestel

on suurem vajadus saada riigilt hüvesid ning toetust (näiteks vanemaks saades hakatakse aina rohkem pensionile mõtlema), mis omakorda toetab varasemalt välja toodud tõika, et nad on ka tõenäolisemad olema positiivsema suhtumisega neisse hüvedesse (Blekesaune ja Quadagno, 2003). Ka Svallforsi (2013) leitud tulemused kinnitasid, et näiteks lühema haridusteedga inimesed on just enda ühiskondliku positsiooni tõttu tõenäolisemad olema selliste hüvede saajateks või neil on suurem risk sellesse olukorda sattuda. Väga kehv hinnang enda leibkonna toimetulekule on samuti miski, mis kolmanda faktori puhul indiviidide arvamusi ja hirme enda heaolu suhtes väga tugevalt mõjutada võib – näiteks töötuse tõttu, mis Blekesaune ja Quadagno (2003) sõnul annab ühiskonnale laiemalt selgema arusaama sellest, et inimesed on haavatavad riskide suhtes, mida nad ei saa ise kontrollida. Venekeelsete inimeste esinemine võrdõiguslikku suhtumist mõjutava tunnuseks näitab ka seda, et sarnaselt varasemate uuringute tulemustega (Paškov, 2011; Roosmaa ja Plotnik, 2011) ei ole inimese kultuuriline tausta mõju õigluse tajumise juurest kadunud.

Joonistel 1 ja 2 toodud mikro- ja makrotasanditest lähtudes tähendaks käesolevas töös leitud tulemused, et makrotasandil toimuv, näiteks riigi poolt pakutavate toetuste suurus ja hulk, mõjutab selgelt mikrotasandil toimuvat. Samuti mängib makrotasandil rolli see, kuidas poliitika loojad ja meedia kujundavad ja suunavad ühiskonnas üldisi diskursusi, mis omakorda mõjutab seda, kuidas mikrotasandil indiviid sotsiaalset õiglust tajub ja mida ta sellest arvab (Paškov, 2011; Lucas, 2013). Näiteks kui võrrelda omavahel teist ja kolmandat faktorit, on näha, et need vastandlikud hoiakud õigluse osas on suure tõenäosusega mõjutatud sellest, millised on riigi pakutavad hüved ja toetused ning kui vajalikuks inimesed neid peavad. Inimesed, kellel läheb majanduslikult hästi ning kes ei muretsa toetuste saamise pärast, on õiglusega rohkem rahul, sest nad ei ole kogenud sellest õiglusest ilma jäämist, samas kui inimesed, kellel ei lähe nii hästi, kogevad ehk isegi igapäevaselt seda, mida tähendab riigi toetustest sõltumine või alternatiivselt nendest ilma jäämine. Sellise poliitika loomine, mis inimestele riigipoolseid hüvesid ja toetusi garanteeriks, tõstaks kõigi eelduste kohaselt ka inimeste rahulolu olemasoleva ümberjaotussüsteemiga (Paškov, 2011).

Saadud tulemuste põhjal on veel huvitav see, et iga faktori puhul mängis rolli haridustee pikkuse tunnus, samuti oli oluline mõju leibkonna toimetulekule antud hinnangul. See võib anda aimu sellest, et Eestis on haridustase ja majanduslik heaolu teiste töös käsitletud sotsiaaldemograafiliste tunnustega võrreldes ühed olulisemad tunnused, mis mõjutavad seda, kuidas indiviid õiglust tajub. Lühema haridustee ja kehvema toimetulekuga inimesed asetsevad

sotsiaalses hierarhias suurema tõenäosusega madalamal positsioonil, mistõttu võivad nende arvamused ja kogemused olla makrotasandil poliitikat kujundavate gruppide jaoks vähem olulised. Van Oorschot jt (2012) leidsid näiteks, et inimene, kes toetab heaoluriiki (ja sellega kaasnevaid hüvesid vähem kindlustatud inimestele) vähem, näeb sotsiaaltoetusi saavaid inimesi läbi negatiivse prisma ning arvab ka, et suurem osa populatsioonist on sellest heaolust sõltuvas situatsioonis. Võib arvata, et sellise suhtumisega inimene on ise majanduslikult rohkem kindlustatud, mida prominentsed poliitikud Eestis enamasti ka on. Seega võib hetkel makrotasandil loodav poliitika olla otseselt mõjutatud ainult nende inimeste arvamusest, kes ei ole ebaõiglusega ise kokku puutunud ning ei oska sümpatiseerida inimestega, kes vajaksid paremini toime tulemiseks heaoluriigi pakutavaid hüvesid. Selline klasside vahelise lõhe tekkimine majandusliku heaolu suure varieeruvuse tõttu on Svallforsi (2013) hinnangul liberaalses režiimis ka üks võimalik ebavõrdsuse ja konflikti allikas.

5. Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on Eestis elavate inimeste hinnangud jaotavale õiglusele ning kuidas mõjutavad neid hinnanguid erinevad sotsiaaldemograafilised tunnused. Töö jooksul moodustati Eestis elavate inimeste õiglushinnangutest ülevaate saamiseks kolm faktorit, mille skooride väärtus erines vastavalt sellele, millised hoiakud jaotava õigluse suhtes vastajatel olid. Regressioonianalüüsiga uuriti, kuidas erinesid erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnustega inimeste faktorskoorid.

Töö tulemusena leitud faktorid erinesid õiglusele antud hoiakute poolest – esimene faktor esindas õiglusesse uskumist, teine ümberjaotuse vastaseid hoiakuid ning kolmas toetust võrdõiguslikkusele. Keskmised faktorskoorid olid erineva sotsiaalmajandusliku taustaga inimeste puhul erinevad, kusjuures iga faktori puhul mängisid olulist rolli leibkonna toimetulekule antud hinnang ning haridustee pikkus. Esimese faktori skooriga olid kõige enam seotud leibkonna toimetulekule antud hinnangud („raske“, „väga raske“ ning „saame hakkama“) ja lühike haridustee. Teise faktori puhul mängisid rolli toimetulekule antud hinnang „väga raske“ ning pikk haridustee. Kolmanda faktori puhul oli oluline toimetulekule antud hinnang „saame hakkama“, kodus enim räägitava keelena vene keel, lühike haridustee ning see, kui indiviid töötab avalikus sektoris (mõju positiivses suunas) või riigiomandis (mõju negatiivses suunas).

Analüüsi põhjal saadud tulemustest võib järeldada, et inimese positsioonil sotsiaalses hierarhias on selge mõju sellele, kuidas ta tajub jaotavat õiglust. Parema sotsiaalmajandusliku positsiooniga indiviididel on ka positiivsemad hoiakud ümberjagamise osas, samas kui madalama positsiooniga indiviidid on sagedamini sotsiaalselt haavatavas positsioonis ning sellest tulenevalt näevad ka õiglust negatiivsema pilgu läbi. Töö kitsaskohaks osutus koostatud faktormudeli madal kirjeldusvõime, mis viitab sellele, et teema edasiseks uurimiseks ja käesolevas töös saadud tulemuste võrdlemiseks kaasaegsete andmetega oleks tarvis koguda andmeid konkreetselt õigluse tajumisele keskenduva uuringu raames, et oleks võimalik luua suurema kirjeldusvõimega mudelid ning saada jaotava õigluse tajumisest parem ülevaade.

Kasutatud allikad:

Blekesaune, M. ja Quadagno, J. (2003). Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations. *European Sociological Review*, 19(5), 415-427.

Costa-Lopes, R., Dovidio, J. F., Pereira, C. R. ja Jost, J. T. (2013). Social psychological perspectives on the legitimation of social inequality: Past, present and future. *European Journal of Social Psychology*, 43(4), 229-237.

Eesti Keele Seletav Sõnaraamat. (2009). Kasutatud 07.03.2021, <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=heaoluriik&F=M>

Habibov, N. (2013). Who Wants to Redistribute? An Analysis of 14 Post-Soviet Nations. *Social Policy & Administration*, 47(3), 262-286.

Hegtvædt, K. A. ja Isom, D. (2014). Inequality: A Matter of Justice? J. D. Mcleod, E. Lawler ja M. Schwalbe (toim), *Handbook of the Social Psychology of Inequality* (lk 65-94). Dordrecht: Springer Netherlands.

Howard, J. A. ja Renfrow, D. G. (2014). Intersectionality. J. D. Mcleod, E. Lawler ja M. Schwalbe (toim), *Handbook of the Social Psychology of Inequality* (lk 95-121). Dordrecht: Springer Netherlands.

Kivistik, K. (2007). Poliitiline teadlikkus ning vasak- ja parempoolsuse sisu areng postkommunistlikus ühiskonnas: Eesti 1991-2007. *Magistritöö*. Tartu Ülikool, Politoloogia osakond.

Liebig, S., ja Sauer, C. (2016). Sociology of justice. *Handbook of social justice theory and research* (lk. 37-59). Springer, New York, NY.

Lipsmeyer, C., ja Nordstrom, T. (2003). East versus West: comparing political attitudes and welfare preferences across European societies. *Journal of European Public Policy*, 10(3), 339-364.

Lucas, T., Zhdanova, L., Wendorf, C. A., ja Alexander, S. (2013). Procedural and distributive justice beliefs for self and others: Multilevel associations with life satisfaction and self-rated health. *Journal of Happiness Studies*, 14(4), 1325-1341.

Miller, D. (1999). Distributive Justice: What the People Think. *Principles of Social Justice* (lk 61-92). Cambridge: Harvard University Press.

Paškov, M. (2011). Perceived Fairness of the Existing Stratification Order. E. Saar (toim), *Towards a Normal Stratification Order. Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia*. (lk 459-480). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Roosma, F., van Oorschot, W. ja Gelissen, J. (2013). The preferred role and perceived performance of the welfare state: European welfare attitudes from a multidimensional perspective. *Social Science Research*, 44, 200-210.

Roosmaa, E.-L., Plotnik, H. (2011). Distributive Justice Beliefs: Egalitarian versus Inegalitarian Principles. E. Saar (toim), *Towards a Normal Stratification Order. Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia* (lk 339-370). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Sachweh, P. ja Olafsdottir, S. (2012). The Welfare State and Equality? Stratification Realities and Aspirations in Three Welfare Regimes. *European Sociological Review*, 28(2), 149-168.

Svallfors, S. (1999). Political trust and attitudes towards redistribution. *European Societies*, 1(2), 241-268.

Svallfors, S. (2003). Welfare Regimes and Welfare Opinions: A Comparison of Eight Western Countries. *Social Indicators Research*, 64(3), 495-520.

Tooding, L.-M. (2015). Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

van Oorschot, W. (2000). Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity among the Public. *Policy and Politics* 28(1), 33–49.

van Oorschot, W. (2006). Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European social policy*, 16(1), 23-42.

van Oorschot, W., Reeskens, T. ja Meulemann, B. (2012). Popular perceptions of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European countries. *Journal of European social policy*, 22(2), 181-197.

Wakslak, C. J., Jost, J. T., Tyler, T. R. ja Chen, E. S. (2007). Moral Outrage Mediates the Dampening Effect of System Justification on Support for Redistributive Social Policies. *Psychological Science*, 18(3). 267-274.

Wegener, B. ja Liebig, S. (2000). The “Inner Wall” Here to Stay? Justice Ideologies in Unified Germany. *Social Justice Research*, 13, 177-197.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ingrid Saarepuu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Jaotava õigluse tajumine Eesti elanike seas ning selle seos erinevate sotsiaalmajanduslike tunnustega“, mille juhendaja on Ave Roots reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ingrid Saarepuu

28.05.2021